

«ΥΠΟ ΤΗΝ ΣΚΙΑΝ ΤΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ»

Αποσπάσματα από την αυτοβιογραφία της "Ελενας 'Ελ. Βενιζέλου «A l'ombre de Veniselos».

ΠΩΣ ΕΓΝΩΡΙΣΑ ΤΟΝ ΒΕΝΙΖΕΛΟΝ

‘Ο θαυμασμός μου δια τὸν Βενιζέλον χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1910. Εἶχεν ἐκφωνήσει εἰς Ἀθήνας ἕνα σπουδαῖον λόγον ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, τὸν ὅποιον ἐδιάβασα εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅπου βρισκόμουν μετὰ τὴν μητέρα μου. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἦτο ρωμαλέα καὶ ἡ σκέψις τοῦ τόσο εὐγενὴς καὶ τόσο ὑψηλῆς, ὥστε με ἠχμαλώτισε. Ἄν καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸν μαγνητισμὸν τῆς παρουσίας τοῦ καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ περιβάλλον τοῦ ἔθνικου ἐκείνου ξυπνήματος ποῦ διέσχισε τότε τὴν Ἑλλάδα, διὰ μέσου ἐκάστης φράσεως διεφάνετο ἡ συνειδητὴ ὀλοκληρωτικὴ ἐνεργὸς ἀγάπη διὰ τὴν χώραν τοῦ. Ἡ λέξις «Πατρίς», ἡ ὅποια τόσο συχνὰ προφέρεται μετρίμολα εἰς τὴν φωνὴν δι’ ἀσημάντους σκυ-

πούς, ξανάπαιρνε τὸ λαμπρὸν τῆς νόημα. Ὁ Βενιζέλος τὴν μετουσίωνε εἰς ζῶσαν ὕλην, τῆς ὁποίας ἡ πληρότης ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀφοσιώσεως, εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τὴν κρυμμένην εἰς τὸ βάθος τῶν ψυχῶν, τοῦ νὰ δοθῇ κανεὶς χάριν τῆς ἐννοίας αὐτῆς. Νομίζω ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἐσταμάτησε τὴν σκέψιν μου εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν ὅποιον ἐπρόκειτο ἀργότερα νὰ παντρευθῶ ὑπῆρξεν ἀκριβῶς ἡ αἰσθηματικὴ αὐτὴ πλευρὰ ποῦ ἀπεκάλυπτε τὸν ἄνδρα μετὰ τὴν ἰσχυρὰν καὶ γενναϊόφρονα φύσιν. Ἐπαιξεν ὅμως ρόλον προφανῶς εἰς τὰς πρώτας μου ἀντιδράσεις καὶ ἡ γοητεία τοῦ ἀγνώστου. Δὲν ἀντιλαμβάνομαι ἀκριβῶς τὴν φύσιν τοῦ αἰσθήματος τὸ ὅποιον ἐγεννήθη ἀπὸ τὴν θερμὴν ἀνάγνωσιν μερικῶν

στηλῶν σὲ μιά κακοτυπωμένη ἐφημερι-
δούλα. Ἦμουν ἀνεκαθεν ἐλάχιστα ἐπιρ-
ρεπῆς πρὸς τὸν γάμον, διότι ἐσκεπτόμουν
ὅτι μετὰ τοὺς πρώτους ἐnthουσιασμοὺς ποὺ
εἶθισται νὰ ἀποκαλοῦνται «σελήνη τοῦ μέ-
λιτος» μένει μία δλόκληρος ζωὴ διὰ νὰ
πληρῶση κανεὶς τὴν μικρὰν αὐτὴν χαρὰν.
Ἄλλὰ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἔγινα ἀ-
προσπέλαστος πρὸς κάθε αἰσθηματικὴν
ψυχαγωγίαν καὶ ἀπεδέχθην ὅτι ἡ ζωὴ πλη-
σίον ἐνὸς ἀνδρὸς δράσεως ἤμποροῦσε νὰ
εἶναι ὄχι ἀπλῶς δυνατὴ ἀλλὰ καὶ πλήρης
ἐνδιαφέροντος.

Ἐπέρασαν ἔκτοτε δύο χρόνια.

Τὸ 1912 ὁ Βενιζέλος ἤλθεν εἰς τὸ Λον-
δῖνον διὰ νὰ συζητήσῃ τὸ Βαλκανικὸν Σύμ-
φωνον. Μοῦ τὸν παρουσίασαν εἰς τὴν ἑλλη-
νικὴν ἐκκλησίαν ὅπου ὅλη ἡ παροικία εἶχε
συγκεντρωθῆ. Ἦτο κατ' εἰκόνα τοῦ λόγου
του: ἰσχυρὸς, σαφής, εὐγενής. Τὸ ἀπό-
γευμα ἤλθε νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν μητέρα μου.
Ἔμεινε εἴκοσι μόνον λεπτά, καὶ μόλις τὸν
εἶδα. Διάφορα γεύματα πλησίον φίλων μας
μας ἐπέτρεπαν νὰ συναντώμεθα σχεδὸν
κάθε ἡμέραν. Ἦμουν σαστισμένη. Ὁ φό-
βος ὅτι θὰ ἀντιλαμβάνετο τὴν ἀδυναμίαν
μου μὲ ἔκανε πολὺ ἐπιφυλακτικὴν. Ἐξ ὄ-
σων ἐnthυμοῦμαι, δὲν μιλήσαμε παρὰ γιὰ
μελιτζάνες καὶ ἱμάμ μπαϊλντί. Τὸ αἰσθημα
τὸ ὁποῖον ἐκυριάρχη τῆς ζωῆς μου δὲν ἦτο
ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ περνοῦν πρὶν καὶ ἐπάνω ἀπὸ
ὅλα. Ἐτοποθετοῦσα τὸν ἑαυτόν μου ἀπὸ
τὴν ἀποψιν τοῦ Βενιζέλου καὶ ὄχι τὴν ἰδικὴν
μου. Δὲν ἀντιμετώπιζα ἐκεῖνο ποὺ θὰ εἰσ-
έφερον αὐτὸς εἰς τὴν ζωὴν μου, ἀλλὰ ἐκεῖνο
ποὺ θὰ εἰσέφερα ἐγὼ εἰς τὴν ἰδικὴν του.
Ἦτο χῆρος μὲ δύο μεγάλα παιδιά καὶ δὲν
ἐσκέπτετο παρὰ μόνον τὴν πολιτικὴν. Εἶχε
τάχα ἀνάγκην μιᾶς συζύγου μὲ ὅ,τι εἰσφέ-
ρει αὐτῇ εἰς τάξιν, εἰς εὐτυχίαν καὶ σὲ σκο-
τοῦρες εἰς ἕνα σπίτι; Ἦυχετο τάχα τίποτε
ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀγαπημένων
του Σαίξπηρ, Θουκυδίδου καὶ ἄλλων κλασ-
σικῶν, καθὼς καὶ τῶν ἀναριθμῆτων ἐφη-
μερίδων ποὺ ἐγέμιζαν κάθε πρῶτὸ δωμά-
τιόν του; Ἦ διστακτικὴ κλίσις μου πρὸς
αὐτόν, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα ἀνωτέρω, ἐξε-
δηλώθη τότε ἀνεμπόδιστα. Τὸ πάθος μὲ ἔ-
κανε νὰ ἀφήνω τὸν ἑαυτόν μου νὰ παραφέ-

ρεται, χωρὶς νὰ ὑπολογίζω τὶς συνέπειες
καὶ τὶς περιστάσεις. Ἦ λογικὴ μὲ προειδο-
ποιοῦσε. Θὰ ἀνθέξης εἰς τὴν ἀλλαγὴν τῆς
ζωῆς καὶ τοῦ τόπου; Σύ, γεννημένη εἰς τὴν
στερεὰν Ἀγγλίαν, πῶς θὰ τὰ καταφέρης
εἰς αὐτὴν τὴν Ἀνατολήν, τὴν τόσον εὐμε-
τάβολον καὶ πλήρη ἀντιθέσεων; Ἦ σκέψις
σου, ἡ καρδιά σου, ἡ ψυχὴ σου ἀνήκουν εἰς
τὴν Πατρίδα σου, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα σου δι-
εμορφώθη εἰς ἕνα περιβάλλον καθαρῶς δυ-
τικόν.

Παντρεύεται κανεὶς τὴν οἰκογένειαν τοῦ
συζύγου του, ἀλλὰ ἡ οἰκογένεια ἐνὸς πολι-
τικοῦ ἀνδρὸς εἶναι δλόκληρο τὸ κόμμα του.
Ὁ Βενιζέλος εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ
Ἕλλην. Εἶναι Κρητικὸς, καὶ οἱ κάτοικοι
τῆς νήσου τοῦ ἔχουν ἕνα μυστικοπαθῆ ἔρω-
τα. Τὸ εἶδωλόν των τοὺς ἀνήκει, καὶ ἡ γυ-
ναῖκα ποὺ θὰ θελήσῃ νὰ μοιράσῃ μαζί του
τὴν ζωὴν θὰ εἶναι μία παρείσακτος. Ἐνας
Προφήτης, ἕνας Θεὸς ἔχει ἀνάγκην συζύ-
γου;

Ἦ σκέψις μιᾶς ἐπικινδύνου, πυκνῆς καὶ
πυρετώδους ζωῆς ἐσάρωνε σὲ λίγο ὅλα τὰ
ἐμπόδια. «Ἐχεις ἴσως ἕνα εὐγενῆ σκοπὸν
νὰ ἐκπληρώσῃς» ἔλεγεν ἡ λογικὴ.

Καὶ ὁ Βενιζέλος ἀνεχώρησε...

* *

Αὐγούστος 1914. Ὁ Πόλεμος, ὁ μεγά-
λος Πόλεμος, αὐτὸς ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι ὁ
τελευταῖος, ἐξερράγη εἰς ἕνα οὐρανὸν ἀδιά-
φορον καὶ ὑπέροχον. Μετὰ τὴν μάχην τοῦ
Μάρνη, ὁ Βενιζέλος ἀπέκτησε τὴν βεβαιύ-
τητα ὅτι οἱ Σύμμαχοι θὰ ἐξήρχοντο νικη-
ταί. Ἀντελήφθη τὸν κίνδυνον νὰ μείνῃ οὐ-
δέτερος. Καὶ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα
ἡ Ἑλλὰς θὰ προσπερῆζετο ἐὰν ἐτάσσετο
παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Συμμάχων. Ὁ Βα-
σιλεὺς Κωνσταντῖνος, νυμφευμένος μὲ τὴν
ἀδελφὴν τοῦ Κάιζερ, ἀντετάχθη. Δύο χρό-
νια ἐπέρασαν εἰς ματαίαις συζητήσεις. Τὴν
25ην Νοεμβρίου 1916 ὁ Βενιζέλος, διαφω-
νήσας πρὸς τὸν Βασιλέα, ἐσχημάτισε τὴν
Προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Θεσσαλονί-
κης μὲ τὸν Ναύαρχον Κουντουριώτην καὶ
τὸν Στρατηγὸν Δαγκλῆν καὶ ἐκήρυξε τὸν
πόλεμον κατὰ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς

Βουλγαρίας. Ἐξεφώνησε ἕνα λόγον διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν πολιτικὴν του: «Διακηρύσσομεν, εἶπε, κατὰ τὸν πλεόν ἀπόλυτον τρόπον τὴν πεποίθησίν μας ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ προοδεύσῃ οὔτε κἀν νὰ ὑπάρξῃ χωρὶς στενάς καὶ συνεχεῖς σχέσεις μετὰ τὰς Δυνάμεις ποὺ κυβερνοῦν τὴν Μεσόγειον».

Ἡ Ἑλλάς διεσπᾶτο μεταξὺ τοῦ Βασιλέως τῆς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀποδειχθῆ ἐξ ἴσου καλὸς στρατηγὸς ὅσον καὶ φίλος τῶν στρατιωτῶν του κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς Πολέμους τοῦ 1912 καὶ 1913, καὶ τοῦ Βενιζέλου, τοῦ ὁποῖου τὸ θάρρος καὶ ἡ διορατικότης ὑπέσχοντο τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων.

Τὸν Δεκέμβριον ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐξέδωκεν ἕνα ἔνταλμα συλλήψεως ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου μετὰ τὴν κατηγορίαν τῆς ἐσχάτης προδοσίας. Καὶ τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς τῆς γεννήσεως Ἐκείνου ὁ ὁποῖος εἶχε πεῖ τὸ «Ἄγαπᾶτε ἀλλήλους» ὁ Πρόεδρος ἀνεθεματίσθη ὅπως ἀκριβῶς οἱ κάμπιες καὶ οἱ ἀρουραῖοι τοῦ Λάν τὸ 1120.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐποχῆς αὐτοπροσώπως, ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Κληρὸν, ἐξεφώνησε τὸ ἀνάθεμα ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου ὡς Προδότη τοῦ Πατριῶδος του, καὶ 60.000 Ἀθηναῖοι παρήλασαν εἰς τὸ Πεδίον τοῦ Ἄρεως μετὰ μίαν πέτραν ὁ καθένας, τὴν ὁποῖαν ἔρριχναν σὲ μιὰ τρύπα ποὺ ἔγινε σὲ λίγο λοφίσκος ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐτοποθετήθη μιὰ ἀναμνηστικὴ πλάκα. Οἱ πέτρες τάχα μετεβλήθησαν μόνες τους σὲ λουλούδια, ἢ μήπως χέρια μεταννημένων κατέθεσαν αὐτὰ τὰ μπουκέτα καὶ αὐτὰ τὰ στέφανα τὰ ἀπίθανα, τὰ ὁποῖα ἡ ἐπομένη αὐγὴ ἐφώτισε εἰς τὸν τόπον τοῦ ἀναθήματος;

* * *

Τὰ χρόνια τοῦ Πολέμου μοῦ φάνηκαν ἀτελείωτα, παρὰ τὴν δραστηριότητα τὴν ὁποῖαν εἶχα ἀναπτύξει καὶ τῆς ὁποίας ὁ σκοπὸς ἦτο τὸ πᾶν γιὰ μένα. Εἶχα ἐπὶ τέλους εὑρεῖ τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὑπηρετήσω μίαν ὑπόθεσιν προσφιλῆ εἰς τὴν καρδίαν μου. Ἴδρυσά σ' ἕνα σπίτι κοντὰ εἰς τὸ δικό μου, εἰς τὸ Γκρόβενορ Σκουέρ, ἕνα κέντρον διὰ

νὰ συλλέγω δωρεὰς προκειμένου νὰ στέλλω ὑγειονομικὸν καὶ ἄλλο ὕλικόν εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα. Ἐνδύματα, φάρμακα, σκηναί, φορητὰ αὐτοκίνητα ἐπῆραν ταχέως τὸν δρόμον πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου ὁ Βενιζέλος εἶχεν ἤδη συγκροτήσῃ ἕνα Στρατόν. Μοῦ ἐζήτησαν ἕνα νοσοκομειακὸν αὐτοκίνητον διὰ τὸ Μέτωπον. Ἀπέστειλα ἕνα ἀληθινὸν κινήτὸν χειρουργεῖον τὸ ὁποῖον ἐστοίχισε 1.000 χρυσὲς λίρες καὶ τὸ ὁποῖον ὅμως ἐτορπιλίσθη ἀπὸ ἕνα ὑποβρύχιον. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὀλόκληρος ὁ ἀγγλικὸς τύπος ἦτο ὑπὲρ τοῦ Προέδρου καὶ ἐπέκρινε τὴν στάσιν τοῦ Βασιλέως Κωνσταντῖνου, τὸν ὁποῖον ἀπεκάλει κοροϊδευτικά «Τῖνον». Ἐπέτυχα τὰ πλεονεκτήματα τῶν δημοσιογράφων, δηλαδὴ μισὴ τιμὴ διὰ τὰ τηλεγραφήματα, ὥστε νὰ στέλλω εἰς τὴν Ἑλλάδα μακρὰ τηλεγραφήματα, τῶν ὁποίων τὸ κείμενον ἀντλοῦσα ἀπὸ τὸν βρεττανικὸν τύπον. Πολλὲς φορὲς τὴν ἑβδομάδα ἐπῆγα εἰς ἕνα εἰδικὸν γραφεῖον εἰς τὸ Σίτυ, ἀπὸ ὅπου ἔφευγαν τὰ τηλεγραφήματα. Μεταφραζόμενα ἅμα τῇ ἀφίξει των εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐδημοσιεύοντο τὴν ἐπομένην εἰς τὴν ἑφημερίδα «Πατρίς», ὄργανον βενιζελικόν. Ὑμνοὶ πατριωτικοί, βαθιὰ ἐρέβη, ἐπιθέσεις τῶν Ζέπεπλις, χοροὶ καὶ κονσέρτα ὑπὲρ διαφόρων σκοπῶν, ὅλα τὰ γυναικεῖα μέτωπα καλυμμένα μετὰ τὸν ἄσπρον σκοῦφον τῆς νοσοκόμου. Ἐπισκέψεις-ἀστραπαὶ τοῦ Βενιζέλου, ἀναμνηθῆ, δάκρυα, ἐλπίδες. Εἰς τὴν γκρίζαν μονοτονίαν τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἡ ἀφίξις τῶν ἀδειούχων ἀπὸ τὸ Μέτωπον ἀπετέλει ἀκτίνα ἡλίου.

* * *

Ὁ καιρὸς περνοῦσε καὶ ἔστελνα πάντοτε τὰ δέματά μου. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸν Ἰούνιον τοῦ 1917, ὁ Κωνσταντῖνος, εὑρεθεὶς χωρὶς στήριγμα ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ Σύμμαχοι ὑπεστήριζον τὴν τριανδρίαν Βενιζέλου, Κουντουριώτη καὶ Δαγκλιῆ ποὺ ἦτο ἐγκατεστημένη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, παρητήθη ὑπὲρ τοῦ δευτέρου υἱοῦ του Ἀλεξάνδρου, δεδομένου ὅτι ὁ πρωτότοκος, ὁ Γεώργιος, ἐξ ἴσου γερμανόφιλος μετὰ τὸν πατέρα του, εἶχε παραμερισθῆ. Ὁ Ἀλέ-

Ξανδρος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Βενιζέλον νὰ σχηματίσῃ τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ Βενιζέλος ἀπεδέχθη καὶ ἔγινε Πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως καὶ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Εἰς τὰς 26 Ἰουνίου τοῦ 1917 ἡ Ἑλλάς εἰσέρχεται ἐπισήμως εἰς τὸν Πόλεμον, καὶ ὁ Βενιζέλος ἔχει τὴν ἱκανοποίησιν νὰ ἰδῇ νὰ ἐνοῦνται ὁ Ἐθνικὸς Στρατὸς καὶ ὁ Στρατὸς τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς τὰς 26 Αὐγούστου ἐκφωνεῖ ἕνα ἀπὸ τοὺς ὠραιοτέρους λόγους ὅπου ἐκθέτει τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς ὑπ' αὐτοῦ τὸ 1910 μέχρι τῆς ἐκθρονίσεως τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁμιλεῖ συνεχῶς ἐπὶ ὀκτῶ ὥρας. Ὁ ρόλος τοῦ Βασιλέως Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξε σκιδώδης καὶ ἡ βασιλεία του πολὺ βραχεῖα. Ἀπέθανε τὸν Αὐγούστον τοῦ 1920 ἀπὸ τὸ δάγκωμα μιᾶς πιθήκου τὴν ὁποίαν εἶχε ἐξημερώσει εἰς τὰ Ἀνάκτορά του. Ὁ Βενιζέλος ἀπεφάσισε νὰ προσφύγῃ εἰς ἐκλογάς διὰ νὰ δώσῃ εἰς τὸν λαὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐγκρίνῃ τὴν πολιτικὴν του. Ὁρίσθησαν διὰ τὴν 1ην Νο-

εμβρίου. Ὁ Πρόεδρος καὶ οἱ ὀπαδοὶ του ἦσαν βέβαιοι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του. Εἰς ὅ,τι μὲ ἀφορᾶ, οὐδόλως συμμεριζόμενοι τὴν αἰσιοδοξίαν των. Οἱ βασιλόφρονες ἦσαν χωρὶς ἀμφιβολίαν καλύτερα ὠργανωμένοι καὶ περισσότερο πειθαρχικοὶ ἀπὸ ἐμᾶς. Ἐλαφραὶ ἐνδείξεις, κουβέντες τοῦ δρόμου, σιωπαὶ καὶ ἐπιφυλάξεις εἰς τὸ πέρασμά μου μοῦ εἶχαν ἀφαιρέσει τὴν ἐμπιστοσύνην ὡς πρὸς τὴν ἐκλογικὴν νίκην. Ἀφοῦ ἐδείπνησα εἰς τὴν Γαλλικὴν Πρεσβείαν, ὅπου αἱ γυνῶμαι ἦσαν διχασμέναι, ἐπέστρεψα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς «Μεγάλης Βρετανίας», ὅπου ἑκατοικοῦσα μὲ τὴν μητέρα μου ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μας εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 20ὴν Ἀπριλίου 1920. Ἐπερίμενα ἐν ἀγωνίᾳ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν. Τὸ μεσονύκτιον ἡ βόμβα ἔσκασε. Ὁ Βενιζέλος εἶχεν ἠττηθῆ! Ἐπὶ 360 ἔδρων δὲν ἐκέρδισε παρὰ μόνον 114. Οἱ βασιλόφρονες ἤξιώσαν δημοψήφισμα, τὸ ὁποῖον φυσικὰ ἐπεβεβαίωσε τὸν θρίαμβόν των.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΞΟΡΙAN

Μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Βενιζέλου εἰς τὰς ἐκλογάς τοῦ 1920, γνωρίζουσα τὸν κίνδυνον τῆς ἐξάψεως τῶν πολιτικῶν παθῶν, ἀντιμετώπισα μίαν ἀμεσον ἀναχώρησιν καὶ ἤρχισα ἀμέσως νὰ ἐτοιμάζω τὰς ἀποσκευάς μου ἀντὶ νὰ κοιμηθῶ. Τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ συνήντησα τὸν Λόρδον Γκράνβιλ, Πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας, τὸν ὁποῖον βρῆκα διασχίζοντα τὸ γραφεῖον τοῦ ἐν νευρικότητι καὶ ὁ ὁποῖος μὲ ὑπέδεχθη ἐπαναλαμβάνων συνεχῶς τὴν φράσιν: «What am I going to wire to my government?» δηλαδή: «Τί θὰ τηλεγραφήσω εἰς τὴν Κυβερνήσιν μου;» ἐνοίκιασα τὸν «Νάρκισσον», τὸ περίφημον γιῶτ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου εἶχα κάμει μὲ λίγους φίλους μίαν κρουαζιέρα εἰς τὸν Βορρᾶν τῆς Εὐρώπης. Ἦτο τάχα καθαρὰ συγκυρία; Ἐπρεπε νὰ πείσω τὸν Πρόεδρον νὰ φύγῃ, πρᾶγμα ποῦ ἔκαμε παρὰ τὴν διάθεσίν του, μὲ μίαν ἑκατοντάδα ἐπιφανῶν ὀπαδῶν του καὶ τῶν οἰκογενειῶν των ποῦ ἦσαν περισσότερο ἐκτεθειμένοι. Ἐμοιράσαμεν τοὺς προσκεκλημένους μας αὐτοὺς εἰς 14 καμπίνας. Οἱ γυναῖκες φυσικὰ ἐκοιμήθησαν

εἰς τὰ κρεβάτια καὶ οἱ ἄνδρες κάτω. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐκοιμῶντο τρεῖς εἰς τὰ πόδια τῆς κουκέτας μου. Ἀπὸ φρόνησιν ἐφρόντισα ὥστε κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ὁ Κυβερνήτης νὰ μὴ γνωρίζῃ οὔτε τὸν κυριώτερον ἐπιβάτην του, οὔτε τὸν σκοπὸν τοῦ ταξειδίου. Ἐπηγαίναμεν ἀπλῶς πρὸς τὴν Μεσσήνην τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς τὸ κάρβουνο ἐσώθη καὶ μία φοβερὰ τρικυμία μᾶς ἐχόρεψε ἐπὶ ὥρες. Ὅλοι οἱ ἐπιβάται ἦσαν ἄρρωστοι, πρᾶγμα ποῦ εἶχε καὶ τὴν καλὴν του πλευράν, διότι μᾶς ἔλειπαν τρόφιμα. Δύο ἀγγλικά καταδρομικά μᾶς συνώδευσαν ἀπὸ μακρὰ διὰ νὰ μᾶς προστατεύσουν καὶ διὰ νὰ πάρουν τὸν Βενιζέλον ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη. Ὁ Βενιζέλος ὅμως οὐδέποτε θὰ τὸ ἀπεδέχετο. Ἦτο ἄλλωστε ἀδύνατος τοιαύτη μεταφορὰ ἐπάνω εἰς τὴν ἐκμανεῖσαν θάλασσαν. Ὁ Πρόεδρος, γεννημένος ναυτικός καὶ μὲ φρέσκον τὸ πρόσωπόν του, ἐπεινοῦσε. Ὁ μάγειρος, ξαπλωμένος κατὰ τρόπον ἀξιοθρήνητον εἰς τὴν γέφυραν λόγῳ τῆς τρικυμίας, δὲν εἶχε καμμίαν διάθεσιν νὰ μαγειρεύσῃ. Φιλόσοφος ὁ Βενιζέλος ἤρ-

Ὁ γάμος εἰς τὸ Highgate (Σεπτέμβριος 1921).

χισε νὰ διαβάζῃ ἕναν ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς του κλασσικοὺς ποὺ δὲν τὸν ἀφηναν ποτέ, μετατρέπων οὕτω τὸ λαϊκὸν ρητὸν «ὅποιος κοιμᾶται γευματίζει» εἰς «ὅποιος διαβάζει γευματίζει».

Τὸ ταξειῖδι μᾶς ἐφάνη ἀτελείωτο, καὶ ὁμῶς διήρκεσε μόνον τρεῖς ἡμέρας. Ὅταν ἐφθάσαμε κατὰκοποι καὶ διαλελυμένοι τὸ βράδῳ εἰς τὴν Μεσσήνην, ὅλος ὁ κόσμος ἐγκατεστάθη εἰς τὰς αἰθούσας ἀναμονῆς τοῦ Σταθμοῦ γιὰ νὰ περάσῃ τὴν νύκτα, ἐνῶ ἐτοιμάζετο ἕνα εἰδικὸν τραῖνο νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Νίκαιαν. Ὁ Πρόεδρος μὲ μιὰ λάμπα τῆς τσέπης εἰς τὸ χέρι ἐδιάβαζε ὅλη τὴν νύκτα καθισμένος σ' ἕνα καναπέ τοῦ Σταθμοῦ.

Εἰς τὴν Νίκαιαν, τὴν ἐπομένην, ὅλοι ἐτακτοποιήθησαν εἰς διάφορα ξενοδοχεῖα ἀναλόγως πρὸς τὰ μέσα των. Ἀρκετοὶ ἐξ αὐτῶν ὁμῶς εἶχαν ἀναχωρήσει χωρὶς χρήματα καὶ χωρὶς ἀποσκευάς. Ὁ Βενιζέλος ἐφιλοξενήθη ἀπὸ τὴν Κυρίαν Ζερβουδάκη, μητέρα τῆς μνηστῆς τοῦ υἱοῦ του Σοφοκλή, ὁ ὁποῖος ἦτο μαζί μας. Ἐγκατεστάθην μὲ τὴν μητέρα μου καὶ τὴν Κυρίαν Ἡλιάδην εἰς τὸ ξενοδοχεῖον «Νερκρέσκο». Ἡ Κυρία Ζερβουδάκη, ἡ ὁποία ἀπὸ μακροῦ ἦτο ἐνήμερος τῶν αἰσθημάτων μου ἀπέναντι τοῦ Βενιζέλου, τοῦ ὠμίλησε σχετικῶς. Εἶχε βεβαίως καὶ ὁ ἴδιος ἀντιληφθῆ ὅτι μὲ ἐνδιέφερε, ἀλλὰ δὲν εἶχε ποτέ ὑποθέσει ὅτι τὸν ἀγαποῦσα ἀπὸ ἐννέα ἐτῶν. Μὲ θεωροῦσε

πολὺ νεωτέραν ἀπὸ ὅ,τι πράγματι ἦμουν. Μᾶς ἐχώριζαν μόνον δέκα χρόνια. Ἄν ἦτο εὐγνώμων καὶ συγκινημένος ἀπὸ τὸ νὰ μὲ εὕρισκῃ πάντοτε εἰς τὸ πλευρόν του εἰς τὰς δυσκόλους στιγμὰς, ἂν εἶχε συνηθίσει εἰς τὸν θαυμασμόν μου καὶ ἐπερίμενε τὰ γράμματά μου, ἂν ἦτο εὐτυχῆς νὰ μὲ συναντᾷ, ὅμως δὲν μὲ εἶχε σκεφθῆ ποτέ ὡς μιαν δυνατὴν σύντροφον διὰ τὰς καλὰς καὶ τὰς κακὰς ἡμέρας, ἡ ὁποία θὰ ἤμποροῦσε νὰ μοιρασθῆ μαζί του τὴν περιπετειώδη καὶ ἀβεβαίαν του ζωὴν. Ἐχων ἀκριβῆ ἐπίγνωσιν τῆς πραγματικότητος, ἤξευρεν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν σύζυγόν του τὰς σχέσεις του εἰς ὅλους τοὺς κύκλους, τὰς συνεχεῖς του μετατοπίσεις καὶ τὰς περιπετείας μιᾶς ζωῆς κλυδωνιζομένης ἀπὸ τὰς πολιτικὰς μεταπτώσεις. Ἀλλὰ ἀγαποῦσε τὴν οἰκογενειακὴν ζωὴν καὶ τὴν σταθερότητα τῆς ἐστίας. Ἐξόριστο εἰς τὴν Νίκαιαν, ἐβλεπόμεθα κάθε ἡμέρα καὶ ἐμείναμε σύμφωνοι νὰ ἀντιμετωπίσωμεν ὡς ζεῦγος πλὴρον αὐτὸ ποὺ εἶχουμεν ἀρχίσει ὡς ἀπλοῖ φίλοι. Ὅτ' ἐμοιραζόμεθα τὴν φλογερὰν καὶ πλήρη κινδύνων ζωὴν ἐνὸς πατριώτου. Εἰς τὰς ἀναμνήσεις μου ἐν τούτοις ματαίως θὰ ἀναζητήσῃ κανεὶς τὴν πολιτικὴν. Δὲν ἔκαμα ποτέ πολιτικὴν οὔτε ἀπὸ κοντὰ οὔτε ἀπὸ μακρυὰ. Δὲν ἐπηρέασα ποτέ τὸν σύζυγόν μου καὶ ἐκρατήθηκα μακριὰ ἀπὸ κάθε ἰντριγκα ἀποφεύγουσα ἐπιμελῶς κάθε φαρβορισμὸν ἀπέναντι τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἀνδρός μου.

Ο ΓΑΜΟΣ ΜΟΥ ΜΕ ΤΟΝ ΒΕΝΙΖΕΛΟΝ

Εἰς τὸ Λονδῖνον, ὅπως καὶ εἰς τὸ Παρίσι πρὸ 30 ἐτῶν, οἱ κάτοικοι ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ προσφέρουν εἰς ἑαυτοὺς παραμονὴν εἰς τὴν ἐξοχὴν ζοῦσαν ἐπὶ διλόκληρες ἐβδομάδες πίσω ἀπὸ κλειστὰ ἐντελῶς παρὰθυρα, πρᾶγμα ποὺ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τοὺς ἀποστερῇ ὄχι μόνον ἀπὸ τὸν ἀέρα καὶ τὸν ἥλιον τῆς θαλάσσης ἢ τοῦ βουνοῦ ἀλλὰ ἀκόμη καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως. Ἐδιαλέξαμε λοιπὸν τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ ὅταν ὅλος ὁ κόσμος λείπῃ ἀπὸ τὴν πόλιν ἢ ὑποτίθεται ὅτι λείπει, καὶ συγκεκριμένως τὴν 15ην Σεπτεμβρίου 1921, διὰ νὰ παντρευθοῦμε εἰς τὸ Χάιγκριτ. Αἱ τελευταῖαι ἀκτινες τοῦ κα-

λοκαιριοῦ ἐκάλυπταν μὲ τὸ χαμόγελό τους τὴν περιπέτειάν μας. Κάθε γάμος δὲν εἶναι ἄραγε μία περιπέτεια; Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ ζωὴ τοῦ Προέδρου ἐκινδύνευε, καὶ ἡ Ἀστυνομία μᾶς συνεβούλευσε νὰ ἀποφύγωμεν τὴν τελετὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπαντρευθήκαμε ἐν στενωτάτῳ κύκλῳ ἐν μέσῳ ὀλίγων μόνον φίλων, εἰς τὴν αἴθουσαν μουσικῆς τῆς οἰκίας τοῦ σερ Ἄρθρουρ καὶ τῆς Λαίδης Κρόσφιλδ. Τὰ πατροπαράδοτα στέφανα, ἀντὶ νὰ εἶναι ἀπὸ ἄνθη λεμονιάς, ἦσαν ἀπὸ κλάδους δάφνης. Εἰς τὸ κεφάλι ἐνὸς ἀνδρός τὸ ἄνθος τῆς λεμονιάς προκαλεῖ πάντοτε μειδιάματα. Εἰς

Εἰς τὴν Καλιφορνίαν (1921).

τὸ μέσον τῆς θαυμασίας αὐτῆς αἰθούσης μετὰ τις ἐπίχρυσες μπουαζερί, ὅπου κυριαρχεῖ τὸ φωτεινὸ πορτραῖτο τῆς Λαίδης Κρώσφιλδ καμωμένο ἀπὸ τὸν Λάσλο, εἶχαν στήσει ἕνα βωμόν. Τὰ ὀκτὼ παράθυρα ποὺ φωτίζουν τὴν αἶθουσαν ἀνοίγονται πρὸς μίαν ταράτσαν ποὺ δεσπόζει ἐνὸς χώρου ἐπικλινούσας, ὅπου εἶναι παρατεταγμένη μία ὀλόκληρη στρατιὰ δένδρων μετὰ ὄλους τοὺς τόνους τοῦ πρασίνου, τοὺς ὁποίους διακρίπτει ἐνίοτε ἡθερμὴ νότα μιᾶς πορφυρένιας ὀξυᾶς.

Εἰς τὸν ροδῶνα γειτονεύουν τὰ ὠραιότερα εἶδη τῶν ρόδων. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἰσχύοντα ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁμορφίαις αὐτῆς δὲν ἀλληλοζηλεύονται. Ἴσως ἔχουν συνείδησιν τῆς ἀβεβαιότητος τῆς ὑπάρξεώς των, τὴν ὁποίαν ἐτραγοῦδησεν ὁ Ρονσάρ, καὶ τῆς ζωῆς ἣ ὁποία «ξεφτάει», ὅπως θὰ ἔλεγεν ὁ Ρίλκε. «Ὅταν εἶναι ὠραῖος καιρὸς, ἡμπορεῖ νὰ διακρίνη κανεὶς τοὺς λόφους τοῦ Σάσσεξ, ἀλλὰ τὶς περισσότερες

ἡμέρες οἱ λόφοι αὐτοὶ εἶναι πνιγμένοι μέσα στὴν ὁμίχλη. Ἡ αὐστηρότης αὐτοῦ τοῦ τοπίου, ὅπου δὲν τραγουδάει καμμία πηγὴ, κανένα ρυάκιον, ἔχει τὸ μεγαλεῖον τῆς. Ἀλλὰ ξυπνάει εἰς τὴν καρδίαν τῶν ξερριζωμένων μεσογειακῶν ἀνθρώπων τὴν νοσταλγίαν τοῦ γαλανοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν χρυσῶν δύσεων. Τὸ Χάιγκεϊτ εἶχεν ἐπινομασθῆ «κοιλὰς τῆς υγείας», διότι ὁ υγιεινὸς του ἀέρας ἐνίκησε τὸ μικρόβιον τῆς χολέρας τὸ 1665. Πολλοὶ εἶναι οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων οἱ ὁποῖοι ἐδιάλεξαν τὸ μέρος αὐτὸ διὰ νὰ ἐργασθῶν. Ὁ Κάρλος Μάρξ ἔζησεν ἐκεῖ καὶ ἐνεταφιάσθη ἐκεῖ. Ἐκεῖ ἐπίσης ἠτύχτησεν μετὰ τὰ παιδιὰ τῆς ἡ δυστυχῆς σύζυγος τοῦ Πρασουτάγου, ἡ Βοαδίτσια, τὴν ὁποίαν ἐνίκησαν οἱ Ρωμαῖοι ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος.

Ἄργα τὸ ἀπόγευμα, ὅταν οἱ προσκεκλημένοι μας ἀνεχώρησαν, οἱ οἰκοδεσπότηαι μᾶς ἐζήτησαν νὰ φυτεύσωμεν ἕνα δένδρον εἰς

ανάμνησιν τῆς ἡμέρας τῶν γάμων μας. Ὑστερα ἀπὸ 30 χρόνια, τὸ δένδρον αὐτὸ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑψώνεται ὑπερήφανο καὶ ρωμαλέον ἔναντι τοῦ ἀνέμου, διὰ νὰ συμβολί-ζη τὸ στερεὸν καὶ ἀφθαρτον αἰσθημα τὸ ὁποῖον μᾶς ἦνωσε διὰ μέσου τῶν τρικυμιῶν καὶ καταιγίδων τῆς ζωῆς. Συγχαρητήρια μᾶς ἦλθαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Ἄλλα στοργικὰ καὶ προσωπικὰ, ἄλλα ἐπίσημα. Ἐχρειάσθησαν πολλοὶ μῆνες διὰ νὰ τὰ κατατάξωμεν καὶ νὰ ἀπαντήσωμεν. Ἐνας ἀπὸ τοὺς καλυτέρους φίλους τοῦ συζύγου μου, ὁ Τάκε Ἰονέσκου, Πρωθυπουργὸς τῆς Ρουμανίας, τοῦ ἀπήλυθε ἀπὸ τὸ

Βισὺ τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα: «Μόνον σήμερα ἔμαθα ὅτι εὐρίσκεσθε εἰς τὸ Λονδῖνον. Θὰ ἐλάβατε ἀσφαλῶς πολυάριθμα συγχαρητήρια ἀπὸ πᾶσαν γωνίαν τῆς Γῆς. Ἐπιτρέψατέ μου νὰ προσθέσω τὰ ἰδικά μου, καθὼς καὶ τῆς γυναίκας μου. Εἶμαι βέβαιος ὅτι αὐτὰ θὰ εἶναι τὰ εἰλικρινέστερα καὶ τὰ πλέον στοργικὰ. Ὁ χρόνος δὲν κάνει παρὰ νὰ αὐξάνη τὴν φιλίαν μου διὰ σᾶς. Εὐχομαι νὰ εἴσθε τόσον εὐτυχῆς ὅσον εἴσθε μεγάλος. Δὲν εὐρίσκω καλύτεραν εὐχὴν διὰ σᾶς καὶ διὰ τὴν εὐτυχῆ σύζυγον ποὺ ἀναλαμβάνει τὸ εὐγενὲς βάρος νὰ σᾶς παρηγορῇ ἀπὸ τὰς ἀπιστίας τῆς δόξης».

Ἡ ΔΟΛΟΦΟΝΙΚΗ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΤΗΣ ΛΕΩΦΟΡΟΥ ΚΗΦΙΣΙΑΣ

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ τῆς 6ης Ἰουνίου 1933 εἶχαμε δεχθῆ νὰ δειπνήσουμε εἰς τοὺς φίλους μας Δέλτα εἰς τὴν Κηφισίαν, εἴκοσι χιλιόμετρα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ὁ σύζυγός μου ἀγαποῦσε τὸ γαλήνιο σπίτι των, ὅπου ἀνεπαύετο ἀπὸ μίαν συντριπτικὴν ἐργασίαν, μέσα εἰς ἓνα περιβάλλον ἡρεμον καὶ γεμάτο πρασινάδα, μακριὰ ἀπὸ τὴν κίνησιν καὶ τὸν θόρυβον. Στὰς 11 τὴν νύκτα ἐκαληνυχτίσαμε τοὺς φίλους μας. Ἐπρέξαμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο ἐπὶ ἓνα τέταρτο τῆς ὥρας χωρὶς ἐπεισόδιον διὰ μέσου τῆς κοιμισμένης φύσεως, ὑπὸ λαμπρὸν σεληνόφως. Τὴν στιγμὴν ὅπου τὸ αὐτοκίνητον ἐφθανε εἰς τὸ ὕψος ἐνὸς δασυλλίου ὀνομαζομένου «Παράδεισος» ἠκούσαμεν ἓνα ξηρὸν κρότον. Ἀνήσυχος ὁ ἄνδρας μου ἐσήκωσε τὸ κεφάλι του. «Πυροβολισμός!» μοῦ λέγει. Τὴν ἰδίαν στιγμὴν ὁ Κουφογιαννάκης, τῆς προσωπικῆς ἀσφαλείας τοῦ Προέδρου, καθισμένος δίπλα εἰς τὸν σωφὲρ, τὸν διατάσσει νὰ σταματήσῃ καὶ κατεβαίνει διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τί συμβαίνει. Τὸν εἶδαμε νὰ ὀλισθαίνει καὶ νὰ πέφτῃ. «Ἐμπρός, Γιάννη, ἐφώναξε ὁ ἄνδρας μου, θέλουν νὰ μᾶς σκοτώσουν». Εὐθὺς ἀμέσως μὲ ἔπιασε ἀπὸ τὸ λαιμὸ καὶ μὲ ἔρριξε κάτω εἰς τὸ βάθος τῆς Πακάρ, ὅπου ἔμεινα χωμένη μὲ τὸ πρόσωπον μέσα εἰς τὴν γούνα μου. Ἐνα δυνατὸ ἀμερικανικὸν αὐτοκίνητον ποὺ ἀνέμενε τὴν διέλευσίν μας κρυμμένο εἰς τὸ δασύλλιον, κατέρωθε νὰ παρεμβληθῇ μεταξύ τοῦ ἰ-

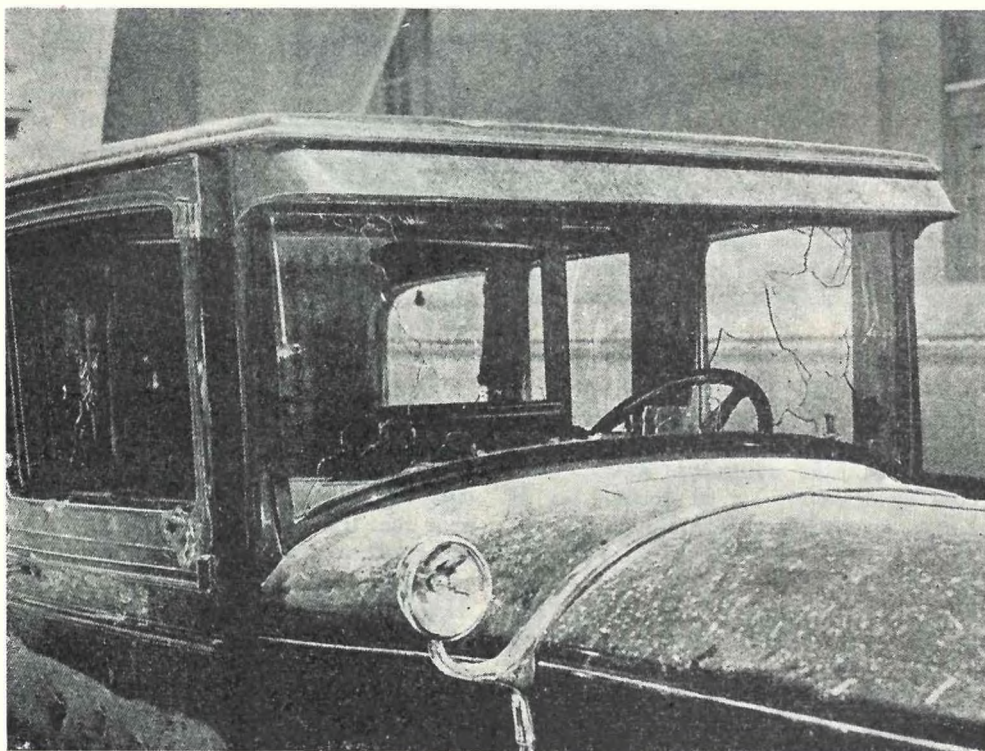
δικοῦ μας αὐτοκινήτου καὶ τοῦ αὐτοκινήτου τῆς ἀσφαλείας, τὸ ὁποῖον μᾶς ἠκολούθει πάντοτε. Ἀπὸ τὴν θέσιν αὐτὴν οἱ δολοφόνου ἤμποροῦσαν νὰ ρίχνουν καὶ ἔναντιον τῶν δύο αὐτοκινήτων ταυτοχρόνως.

Μία βροχὴ ἀπὸ σφαῖρες μᾶς κατέκλυσε, καὶ εἶχα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ σφαῖρες ἤρχοντο ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν. Τὸ διαβολικὸ αὐτὸ κυνηγητὸ μέσα στὴ νύκτα διήρκεσεν εἴκοσι περίπου λεπτὰ καὶ εἶχαμε συνεχῶς τὴν αἴσθησιν ὅτι μία πυροβολαρχία ἦταν στημένη ἔναντιον μας. Τὰ τζάμια τοῦ αὐτοκινήτου μας, τὰ ὑποτιθέμενα ἄθραυστα, ἔσπασαν καὶ μᾶς ἐκάλυψαν μὲ γυαλιά. Ἐσχάσαμε ἓνα λάστιχο, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἀργότερα καταξεσχισμένο σὰν τῆς τρελλῆς τὰ μαλλιά. Ἄν καὶ τραυματισμένος εἰς τὸν βραχίονα, ὁ σωφὲρ μας ὁ Γιάννης ἠῤῥησε τὴν ταχύτητα ἐπὶ τῆς λεωφόρου, ἣ ὁποία εὐτυχῶς ἀνοίγετο ἴσα μπροστά μας. Σφαῖρες μὲ βρῆκαν εἰς τὸν ἀριστερὸν γυφόν καὶ μία εὐρέθη ἀργότερα εἰς τὸ πανωφόρι μου, κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν θέσιν τῆς καρδιάς μου. Ἐπρεπε νὰ πᾶμε τὸ ταχύτερον εἰς τὸ Νοσοκομεῖον. Ὁ σωφὲρ μας εἶχε τὴν καλὴν ἐμπνευσιν νὰ μὴ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἀποφυγῇ τίς πολλὰς στροφές, τίς ὁποῖες τὸ καημένο μας τὸ αὐτοκίνητον, ποὺ εἶχε τώρα τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς τραυματισμένου ζώου, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ πάρῃ. Μᾶς ὠδήγησε λοιπὸν πρὸς τὸν

«Ευαγγελισμόν», με μίαν έτοιμότητα τόσω μάλλον αξιοσημείωτον καθ' όσον ούτε ό ίδιος ύπωπτεύετο ότι μία άλλη όμάς πληρωμένων δολοφόνων μάς έπερίμενε πλησίον του «Έρυθρού Σταυροῦ» δια την χαριστικήν βολήν, εάν έξεφεύγαμε από τους πρώτους. Πρίν μποῦμε εἰς την πόλιν των Ἀθηνῶν, εἰς την άρχήν τῆς Λεωφόρου Ἀλεξάνδρου, τό αυτοκίνητον των δολοφόνων μάς εγκατέλειψε και στρίβοντας δεξιά έφρασαν εἰς ένα ύψωμα όπου έπυρπολήθη, προφανῶς δια νά μή αναγνωρισθοῦν τά ίχνη του. Ἦτο μία άχρηστος έντελῶς προφύλαξις, δεδομένου ότι οἱ δολοφόνοι εἶχον όπλισθῆ, και καλῶς όπλισθῆ, από τό κόμμα τό όποιον εύρίσκετο εἰς την έξουσίαν, και όργανωτῆς τῆς άποπειρας δέν ἦτο άλλος από τον Διευθυντήν τῆς Γενικῆς Ἀσφαλείας. Ἰπαινισσόμενος τό γεγονός αυτό, ό Πρόεδρος γελοῦσε με πικρίαν: «Φαντασθῆτε, έλε-

γε, την Σκώτλαντ Γυάρντ ἐπί κεφαλῆς μιᾶς τέτοιας συνωμοσίας». Ἡ όργανωσις και ἡ άκραιότης τῆς Βρεττανικῆς Ἀστυνομίας έπροκαλοῦσαν άνέκαθεν τον θαυμασμόν του.

Ἐφθάσαμεν εἰς τον «Ευαγγελισμόν» εἰς αξιοθρήνητον κατάστασιν. Ἐχана συνεχῶς αἵμα σέ μεγάλες σταγόνες, οἱ όποῖες έγέμιζαν τά μάρμαρα τῆς εἰσόδου του Νοσοκομείου. Ἐπήρα άνάσα και καθησύχασα όταν εἶδα ότι ό άνδρας μου έβγήκε από την τρομεράν περιπέτειαν και την άγρίαν αὐτήν επίθεσιν χωρίς κακό. Ἡ καρδιά μου όμως ἐπί μακρόν χρόνον ἠσθάνετο τάς συνεπειάς των τραγικῶν εκείνων στιγμῶν. Δέν έπονοῦσα πολὺ και τά νεῦρα μου έκρατοῦσαν ακόμη. Με έραδιογράφησαν, με έβαλαν εἰς τό κρεβάτι και... ἤρχισαν αἱ επισκέψεις. Ὑπουργοί, στρατηγοί, φίλοι, όλος ό κόσμος ἤθελε νά εκφράση την άγανάκτησιν του δια την άπόπειραν, και την συμπάθειαν

Τό αυτοκίνητον μετά την άπόπειραν τῆς 6ης Ἰουνίου 1933.

πρὸς ἡμᾶς. Ἡ ἐκδήλωσις ἦτο πολὺ συγκινητικὴ ἀλλὰ ἐλάχιστα ἐνδεδειγμένη διὰ μίαν γυναῖκα τραυματισμένην, ἣ ὅποια εἶχε πρὸ ὀλίγου μόλις ὑποστῆ τέτοια δοκιμασία. Οἱ γιατροὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὲ ἐγχειρῶσιν τὴν ἐπομένην τὸ πρωί.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπιθέσεως, τὴν ὥραν ποῦ μᾶς ἐπυροβολοῦσαν, δὲν εἶχα ἴσως ἀντιληφθῆ τὴν σοβαρότητα τῆς καταστάσεως, ἀλλὰ κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀναγκαστικῆς ἀναπαύσεώς μου ἀντελήφθην ὅτι τὴν εἶχαμε γλυτώσει φθηνά. Χωρὶς τὴν ἐτοιμότητα καὶ τὸ θάρρος τοῦ σωφέρ, ὁ ὁποῖος μὲ ἕνα μόνον χέρι ὠδήγησεν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δολοφόνοι θὰ μᾶς εἶχαν φθάσει καὶ ἐκτελέσει ἐπὶ τόπου. Ἐπρεπε νὰ μᾶς «καθαρίσουν»—αἱ διαταγαὶ ἦσαν κατηγορηματικά. Ὁ Τσαλδάρης, πράκτωρ τῆς ἐκθρονισμένης Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ἀναλαβὼν τὴν ἐξουσίαν πρὸ τριῶν μηνῶν, συνετήρει εἰς ὠρισμένας ἐφημερίδας τὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ ἀντιπάλου του. Οἱ ἐφημερίδες αὐτὲς μιλοῦσαν ἀνοικτὰ περὶ τῆς ἀνάγκης νὰ δολοφονηθῆ ὁ Βενιζέλος. Οἱ ἀσυνείδητοι ἀρχηγοὶ κομμάτων καὶ οἱ φίλοι των ὅταν θέλουν νὰ ἐκτελέσουν παρόμοια ἐγκλήματα δὲν ἐνεργοῦν μόνοι των. Ὑπάρχει διὰ τὰ ἄνδρα αὐτὰ ἔργα τὸ ἀνώνυμο χέρι τὸ ὅποῖον πληρώνουν. Οἱ ἴδιοι τίθενται ἀπλῶς ἐπὶ κεφαλῆς. Ἐνίοτε εὐρίσκονται φανατικοὶ οἱ ὅποιοι πείθονται μὲ ὠραῖα λόγια, οἱ ἄλλοι ὁμως πρέπει νὰ πληρωθοῦν.

Ἡ σπεῖρα ἣ ὅποια εἶχεν ἀναλάβει νὰ μᾶς ἐκτελέσει ἐστρατολογήθη εἰς τὸν ὑπόκοσμον τῆς Πρωτευούσης. Ἐπὶ κεφαλῆς εὐρίσκειτο ἕνας πασιγνώστος δολοφόνος, λεπτὸν ἄνθος μιᾶς συμμορίας ληστῶν ποῦ ζοῦσε ἐκτὸς νόμου εἰς τὰ βουνά. Διὰ νὰ σώσῃ τὰ προσχήματα, ἣ Κυβέρνησις Τσαλδάρη ἔκαμε μίαν ἐκκλησίαν πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ ἄφησε νὰ ἀθωωθῆ μία ἐφημερίς ἣ ὅποια εἶχε διωχθῆ διότι ἀπεκάλυψε τὰ μυστικά τῆς συνωμοσίας καὶ τὴν συμφωνίαν τῆς Κυβερνήσεως μὲ τὴν Δυναστείαν. Ἀνακοινωθέντα προοριζόμενα διὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν τύπον ἄφηναν νὰ φανῆ ὅτι ἐπρόκειτο ὄχι περὶ πολιτικῆς ἀποπέρας ἀλλὰ περὶ προσωπικῆς

ἐκδικήσεως! Εἷς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀκολουθίας μας, τραυματισθεὶς βαρέως, ἀπέθανεν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον. Οἱ ἄλλοι ὁμως, ἐλαφρότερον τραυματισμένοι, ἔγιναν καλά.

* * *

Ἡ διπλοπροσωπία καὶ ἡ ἀνανδρία ποῦ ἀπεκάλυψεν ἣ ἀπίπειρα αὐτῆ κατέβλησαν βαθύτατα τὸν Βενιζέλον. Δὲν ἔθιξαν ἡμῶς ποσῶς τὸ θάρρος του. Ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα, ἂν καὶ ἠσθάνετο ὅτι τὸ μειδίαμα τῆς τύχης ἀπεμακρύνετο ἀπὸ αὐτόν. Ἐγὼ ποῦ τὸν εἶδα ἔξω ἀπὸ τὸν στίβον γνωρίζω ὅτι οὔτε ἣ ἀμφιβολία οὔτε ἣ ἀποθάρρυνσις ἔθιξαν τὸν ἀκούραστον αὐτὸν ἀγωνιστήν, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε καμμίαν φιλοδοξίαν διὰ τὸν ἑαυτόν του. Ὅσες φορές καὶ ἂν τὸ ξαναπῆ κανεὶς θὰ εἶναι πάντοτε λίγο, ὅτι δηλαδὴ πᾶν ὅ,τι ἔκανε τὸ ἔκανε ἀπὸ πατριωτισμόν. Καὶ εἶναι νομίζω ἣ σταθερότης ἀκριβῶς καὶ ἣ εὐγένεια τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ποῦ τοῦ ἔδιδαν τὴν ικανότητα νὰ πείθῃ τὸν ἀντίπαλον, τὴν ὅποιαν ὄλοι τοῦ ἀνεγνώριζαν καὶ διὰ τὴν ὅποιαν ἐνίοτε τὸν συνέκριναν μὲ τὸν Ὀδυσσεά. Ἡ τελευταία αὐτῆ κρίσις εἶναι ὁμως ἐντελῶς ἐπιφανειακῆ. Ὁ Βενιζέλος ἦτο βεβαίως ἐπιτήδειος ἄνθρωπος καὶ ἀναμφιβόλως λεπτὸν πνεῦμα. Δὲν εἶχεν ὁμως τίποτε τὸ πανοῦργον εἰς τὸν τρόπον μὲ τὸν ὅποῖον ἀντιμετώπιζε τὰ ἐμπόδια. Οὐδέποτε παρέκαμπε τὰ ἐμπόδια. Τὰ ἀντιμετώπιζε κατὰ μέτωπον. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἣ ζωὴ του ὑπῆρξε μία σκληρὰ συνέχεια νικῶν καὶ ἀποτυχιῶν. Ἡ γοητεία τὴν ὅποιαν τοῦ ἀνεγνώριζον δὲν ἐξεδηλώνετο ἐπίτηδες. Δὲν προήρχετο ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἀρέσῃ καὶ δὲν ἦτο ἀπλῶς ἕνα ὠραῖον μέσον διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τοὺς σκοπούς του. Ἦτο ἣ ἀκτινοβολία τῆς μεγάλης του τιμιότητος καὶ μιᾶς κλωσύνης βασιζομένης εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κατανόησιν. Ἡ ἔκφρασις του ἦτο κοφτερή, γρήγορη καὶ σαφής, ὅπως ὁ χεῖμαρρος ἐνὸς βουνοῦ. Καὶ μέχρι τοῦ θανάτου διετήρησεν ἀνεπαφον ὄλην του τὴν οὐτότητα καὶ διαύγειαν, ἀνεξαρτήτως τοῦ τί θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ σκεφθῆ σχετικῶς πρὸς τὸ κίνημα τοῦ 1935, ποῦ «παρ' ὀλίγον νὰ τὸν μεταβάλῃ εἰς Ἄρ-

χηγὸν μιᾶς ἀδελφοκτόνου ἐξεγέρσεως», ὅπως ἔγραψε πολὺ σωστὰ ὁ Βλαντιμίρ Ντ' Ὀρμεσσὸν εἰς τὸν «Φιγκαρώ» τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου τοῦ Βενιζέλου.

Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐννοοῦμεν τοὺς λόγους

ποὺ ἄθησαν εἰς ὠρισμένην ἐνέργειαν ἐκείνους τοὺς ὁποίους θαυμάζομεν καὶ εἰς τοὺς ὁποίους ἔχομεν ἀποθέσει τὴν ἐμπιστοσύνην μας, δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ τοὺς δικάσωμεν.

Πορτραῖτο τοῦ Στεφάνου καὶ τῆς Ἑλενας Σκυλίτση (ἔργον τοῦ Amiconi).